

بر اساس الگوی تعمیق و نقد علم و گفت‌وگوی روشمند علم و دین سیاست‌هایی برای تولید علم دینی

عزیز نجف پور (کارشناس ارشد فلسفه علم)

تحول در علوم انسانی در نظام جمهوری اسلامی جز با تولید علم بر پایه ارزش‌های اسلامی ناممکن است؛ از این رو دغدغه‌های اندیشمندان مسلمان کشورمان در راستای یافتن راهکارهایی روشمند برای برداشتن دیوارهای میان علم و دین مسیری رو به صعود را می‌پیماید. در یادداشتی که پیش رو دارید نگارنده با روش‌های کتابخانه‌ای و استنباطی به بررسی انتقادی برخی حوزه‌ها و مؤلفه‌های نظام علوم انسانی کشور اقدام و سیاست‌های پیشنهادی خود را ارائه کرده است.

تلاش برای تولید "علم هماهنگ با مبانی و ارزش‌های اسلامی" جهت مدیریت ایرانی - اسلامی کشور، یکی از دغدغه‌های جدی نظام جمهوری اسلامی طی سه دهه اخیر بوده است. عناوینی چون وحدت حوزه و دانشگاه، علم دینی، علم بومی، جنبش نرم‌افزاری، اسلامی‌شدن دانشگاهها و ... مصادیقی از این تلاش سیاست‌گذاران نظام و متفکران معتقد به گفتمان انقلاب اسلامی‌اند.

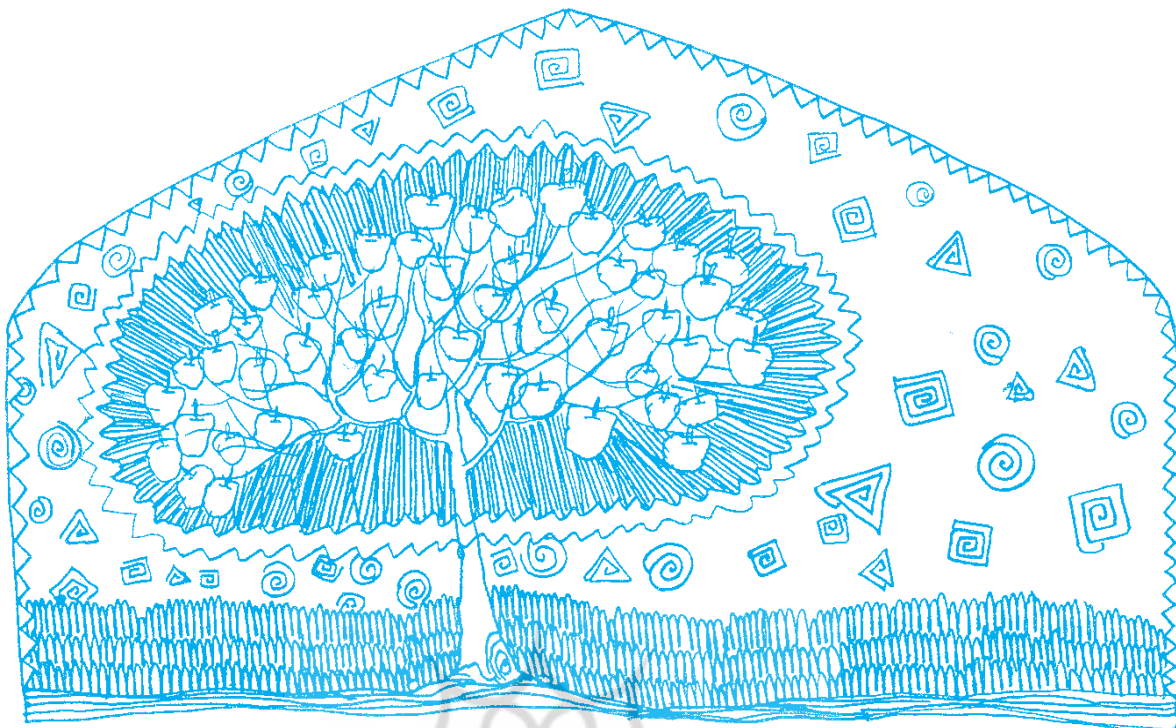
در نظام آموزشی و پژوهشی کشور روندهای مشخصی در حال طی شدن است که علی‌رغم صرف وقت و انرژی و بودجه فراوان، لزوماً در مسیر این مهم کارگر نمی‌افتند و خود به‌خود ذهن سیاست‌گذاران را بدین سمت سوق می‌دهند که با چه تمهیدات و سیاستی می‌توان نظام آموزشی و پژوهشی رسمی و غیر رسمی کشور را در این مسیر فعال کرد؟ برای تولید علم مذکور که مسامحتاً آن را "علم دینی" می‌نامیم، چه الگوها، روش‌ها و انگاره‌های راهبردی را پیش روی نظام می‌توان نهاد؟ در این یادداشت سعی شده است با

روش‌های کتابخانه‌ای و استنباطی به بررسی انتقادی برخی حوزه‌ها و مؤلفه‌های نظام علوم انسانی کشور اقدام شود و پیرو آن ضمن تشریح الگوی "تعمیق و نقد علم و گفت‌وگوی علم و دین"، سیاست‌های ذیل پیشنهاد و تشریح شوند:

۱. اصلاح نظام آموزشی بر اساس الگوی "تعمیق و نقد علم و گفت‌وگوی علم و دین" جهت بستر سازی برای تولید علم دینی
۲. احصاء نظریات موجود در باب علم دینی و بستر سازی برای نقد، اصلاح و تکمیل آنها و تولید نظریات علمی مطلوب
۳. ساماندهی موضوعات پایان نامه‌های دانشجویی بر اساس الگوی "تعمیق و نقد علم و گفت‌وگوی علم و دین"
۴. باز تعریف رابطه روشمند و علمی حوزه و دانشگاه بر اساس تعامل تخصصی علم و دین
۵. ساماندهی فرآیند ترجمه روشمند متون اصلی و کلاسیک علوم انسانی و اجتماعی

***

سوق دادن دانشجویان
به موضوعات بومی منجر
به توجه آنان به مبانی
و اقتضانات فرهنگی -
اجتماعی بومی، که طبعاً
شاخصه‌های دینی را هم
در بر دارد، می‌گردد و
همین مطلب در عین
تقویت رویکرد نقادی
نسبت به علم مدرن، زمینه
مساعدی برای تولید علم
متناسب با شاخصه‌های
دینی مهیا می‌کند.

۱.۲ احصاء نظریات موجود در باب علم دینی و بسترسازی برای نقد، اصلاح و تکمیل آنها و تولید نظریات علمی مطلوب

هم‌اکنون چندین نظریه در باب مفهوم "علم دینی" با درجه شفافیت و انسجام داخلی متفاوت میان اندیشمندان اسلامی (عموما در جهان تشیع) مطرح است که از میان این اندیشمندان به دکتر نصر، دکتر گلشنی، آیت الله جوادی آملی، دکتر باقری و ... می‌توان اشاره کرد که هرکدام به نحوی در باب مفهوم شناسی علم دینی و ابعاد مختلف آن سخن رانده‌اند.

طبعاً ایجاد فضای نقد و گفت‌وگو میان این نظریات، و همچنین بررسی و نقد آن‌ها توسط بدنه علمی کشور باعث اصلاح و بعضاً تکمیل و تقویت آن‌ها خواهد شد و نظریه یا نظریه‌های موجود ما در باب مفهوم علم دینی دقیق‌تر و شفاف‌تر خواهد شد که در این میان نظریه‌های ضعیف‌تر از میدان حذف خواهند گردید.

بعد از این مرحله نوبت به تأسیس علم دینی متناسب با هر نظریه و مفهوم مختار از علم دینی می‌رسد. طبعاً در هر نظریه علم دینی، حداقل تکلیف‌روش‌شناسی، موضوع و مبانی و غایات علم مشخص می‌گردد؛ لذا در مرحله تأسیس علم، دانشمندان متناسب با موضوعات و روش‌شناسی مشخص و در ذیل مبانی و غایات برگرفته از نظریه مختار علم دینی، اقدام به کشف قوانین تجربی و صورت‌بندی واقعیت‌های انسانی و اجتماعی می‌نمایند و مسامحتاً، با

۱.۱ اصلاح نظام آموزشی بر اساس الگوی "تعمیق و نقد علم و گفت‌وگوی علم و دین" جهت بسترسازی برای تولید علم دینی

این استراتژی بر آموزش نقادانه علم مدرن از پایگاه دین و همچنین بر اساس منطق درونی خود علم، استوار است. بر این اساس باید تلاش شود مبانی فلسفی، روش‌شناسی، غایات، هنجارها و اصول موضوعه نانوشته در هر حوزه علمی، برای دانشجویان تبیین شود و توضیح بیشتری بیابد؛ همچنین مبانی دینی و گزاره‌های فلسفه اسلامی در هر حوزه علمی به همراه هنجارهای برآمده از دین به دانشجویان آموزش داده شود و پیرو آن کار تطبیقی با هدف شکل‌گیری فرآیند نقد و اصلاح و تکمیل علم انجام بی‌پذیرد. در این حالت امید می‌رود که در بلندمدت، ضمن شکسته شدن تابوهای عموماً خودساخته علم مدرن، به همت، اراده دانشجویان مومن که به دنبال تداوم بخشی جهان‌بینی دینی خود در حوزه‌های علمی هم هستند، جرقه‌هایی از تولید علم دینی در هر حوزه زده شود. بدنه پژوهشی دانشگاهها و مراکز آموزشی و پژوهشی طبیعتاً از دانشجویانی که در ذیل این مسیر آموزشی قرار گرفته‌اند تغذیه خواهد شد و افرادی که با این روش علم‌آموزی کرده‌اند استعداد فراوانی برای نظریه‌پردازی علمی متأثر از جهان‌بینی دینی خواهند داشت.

با این نگاه، اصلاح سرفصل‌های رشته‌های علوم انسانی و اجتماعی و هنر با توجه به ملاحظاتی که ذکر شد، می‌تواند در بلندمدت نویدبخش تولید "علم دینی" باشد.

یکی از مهمترین ابعاد "وحدت حوزه و دانشگاه"، گذشته از وحدت مبانی و روش‌شناختی، وحدت موضوعی است؛ لذا تعریف موضوعات مشترک علمی - پژوهشی می‌تواند زمینه‌ای برای تحقق این امر باشد.

موضوعی است؛ لذا تعریف موضوعات مشترک علمی - پژوهشی می تواند زمینه ای برای تحقق این امر باشد. معاونت های پژوهشی دانشگاهها و حوزه علمیه محل خوبی برای این رویکرد هستند. ارایه فرصت های مطالعاتی به اساتید دانشگاهها جهت حضور در محافل علمی حوزوی، زمینه دیگری است که به گفت و گوی علم و دین کمک می نماید. گذشته از آن، حضور روشمندان حوزه علمیه در محافل تخصصی دانشگاهی هم همین کارکرد را دارد. این امر با تحول در نگرش به گروه های معارف دانشگاهها و تبدیل آنها از ارائه کنندگان دروس عمومی که بیشتر بر گسترش اخلاق و اعتقادات دینی توجه دارد، به دروس تخصصی، که به ظهور و بروز دین در حوزه های تخصصی علمی می پردازد، میسر خواهد شد.

حضور روحانیون علاقه مند به حوزه های مختلف علمی، در گروه های تخصصی دانشگاهها و انجام فرآیند آموزش تطبیقی علوم دینی با علم، گذشته از سوق دادن دانشگاهیان به چشم انداز علم دینی، زمینه را برای تولیدات قابل توجه توسط اساتید معارف دانشگاهها مهیا می نماید.

۵- ساماندهی فرآیند ترجمه روشمندان متون اصلی و کلاسیک علوم انسانی و اجتماعی

یکی از بزرگترین دردهای علوم انسانی و اجتماعی کشور استفاده از متون دست چندم و بعضاً با ترجمه های گنگ و ضعیف است که به عدم درک درست و جامع از علوم انسانی و اجتماعی، آن گونه که در غرب معنا دارد، دامن می زند و پیرو آن امکان نظر به پردازش و تولید هرگونه فکر جدید (اعم از دینی و غیردینی) را از اساتید و دانشجویان می گیرد.

طبیعی است که مراجعه به متون اصلی علمی غربی و ترجمه صحیح و دقیق آنها و ایجاد زمینه ای برای حاشیه نویسی عالمانه مترجم به متن مورد ترجمه، آن گونه که سنت علمی ما در دوران نهضت ترجمه در قرون سوم و چهارم هجری و بعد از آن بوده، رویکرد درستی برای استفاده روشمندان از اندوخته های علمی غربی در جهت تولید علم مطلوب می تواند باشد. رویکردی که مسلمین یکبار در قرون سوم و چهارم هجری با اتخاذ آن به ارتقا و غنای علمی تمدن اسلامی اهتمام ورزیدند.

***

موارد مذکور چندین پیشنهاد راهبردی برای زمینه سازی جهت تولید علم دینی اند. طبیعی است که برای اجرایی نمودن راهبردهای مذکور و اولویت بندی و تعیین سیاست های اجرایی و تقدم و تأخر برنامه ها، نیاز به نقشه ای جامع است که در عین برآورده نمودن موارد مذکور، نسبت علم با سایر حوزه های جامع را هم تعیین نماید.

انباشت این تلاش ها در بلند مدت، مجموعه ای از گزاره های علمی گرد هم می آید که امید می رود بتوان نام "علم دینی" بدانها نهاد. ادامه فرآیند نقادی در این مرحله هم به صحت و دقت گزاره های علمی خواهد افزود.

بدیهی است علمی که نتواند در حوزه عینیت موضوعات را برای ما تبیین و مسایلمان را حل کند علم به حساب نمی آید و بیشتر فلسفه، ایدئولوژی و ... شمرده می شود تا علم. لذا ضمن تحقیق عینیت گزاره های علمی در طی فرآیند توسط اندیشمندان، ایجاد مکانیزمی برای "ارتباط با حوزه سیاست گذاری، برنامه ریزی و مدیریت اجرایی کشور" در اصلاح، بهینه سازی و تدقیق و مهمتر از همه "عینی آزمایی" تلاش های مذکور مثمر ثمر خواهد بود.

۳- ساماندهی موضوعات پایان نامه های دانشجویی بر اساس الگوی "تعمیق و نقد علم و گفت و گوی علم و دین"

سالانه تعداد زیادی پایان نامه دانشجویی در مقاطع مختلف ارائه می شود که گذشته از کارکرد پژوهشی، قسمتی از فرآیند آموزش را هم تکمیل می کند.

موضوعات این پایان نامه ها در حوزه های علوم انسانی، عموماً از موضوعات بومی، انتقادی و بین رشته ای بی بهره است. سوق دادن دانشجویان به موضوعات بومی منجر به توجه آنان به مبانی و اقتضائات فرهنگی - اجتماعی بومی، که طبعاً شاخصه های دینی را هم در بر دارد، می گردد و همین مطلب در عین تقویت رویکرد نقادی نسبت به علم مدرن، زمینه مساعدی برای تولید علم متناسب با شاخصه های دینی مهیا می کند.

مراجعه به موضوعات برآمده از رویکردهای انتقادی در حوزه های علوم انسانی هم طبق توضیحاتی که رفت، نگاه بت وار به علم را می شکند و فرصتی برای نفس کشیدن رویکرد دینی به علم ایجاد می کند.

موضوعات متأثر از فضای بین رشته ای علم و دین، طبیعی است که فضای مساعدی برای تولید علم دینی فراهم می آورند.

۴- باز تعریف رابطه روشمندان و علمی حوزه و دانشگاه بر اساس تعامل تخصصی علم و دین

گفتمان "وحدت حوزه و دانشگاه" گذشته از چند مرکز محدود و خاص، مانند پژوهشگاه حوزه و دانشگاه هنوز معنای واقعی خود را در محافل تخصصی حوزوی و دانشگاهی نیافته و عموماً به کارکردهای مثبت فرهنگی و سیاسی این گفتمان بسنده شده است. یکی از مهمترین ابعاد "وحدت حوزه و دانشگاه"، گذشته از وحدت مبنایی و روش شناختی، وحدت

مراجعه به متون اصلی علمی غربی و ترجمه صحیح و دقیق آنها و ایجاد زمینه ای برای حاشیه نویسی عالمانه مترجم به متن مورد ترجمه، آن گونه که سنت علمی ما در دوران نهضت ترجمه در قرون سوم و چهارم هجری و بعد از آن بوده، رویکرد درستی برای استفاده روشمندان از اندوخته های علمی غربی در جهت تولید علم مطلوب می تواند باشد.